

Ана Човић¹

УТИЦАЈ РЕЛИГИЈА НА ПОЛОЖАЈ ЖЕНЕ У ДРУШТВУ

Сажетак

Религије су кроз векове извршиле утицај на човека, на његов живот и рад, реулишући и продирући у најданије сфере световног живота. Том утицају нису успели да се одују ни људи који за религију нису многе марили, будући да су религије, поред држава, друге велики стуб, чије зидине није било могуће заобићи, а да појединац у свакодневном животу не осети последице таквог покушаја. У раду ће бити речи о утицају различитих религија на друштвени положај жена кроз векове и о њиховим ставовима о положају који женама припада у браку и породици. Да ли су неке религије благодатно окренуле жени и сходно томе „напредније и модерније“ од других „ретроградних религија“, или је суштина иста, а тумачења различита, у зависности од расподеле политичких снага у свету, питање је на које се у светлу савремених дешавања мора дати одговор.

Кључне речи: хришћанство, ислам, јудаизам, будизам, хиндуизам, положај жене, религије и родна равноправност.

1. Ислам, хришћанство и јудаизам - основни концепти о жени

1.1. Настанак и еволуција Шеријатског права и његов утицај на положај жена

Шеријат је је верски закон Ислама, заснован на Божијој вољи из чега се изводи и његова савршеност. У раном средњем веку, поред римског права, само је још шеријатско право представљало заокружен правни систем. Његови извори су:

- Кур'ан - у њему су садржани основни принципи вере, морала и права. Куран из области породичног и брачног права, о подизању деце, потомству, наследству, дојењу и полигамији садржи око 70 изрека (ајета);

¹ Научни сарадник, Институт за упоредно право, Београд (tankosicana@yahoo.com).

- Сунет - представља теоријско тумачење и практичну примену Кур'ана и прецизира његове основне норме;
- Ицма (консензус) – јединствени став исламских научника о одређеном верском или правном питању;
- Кијас (аналогија) – аналогно решавање шеријатског питања које није изричито решено законом, по узору на решење сличног питања због истоветног разлога.

Научници сунитског правца су на основу наведена четири извора израдили систем шеријатског права (*fikh*), тумачењем прописа, извођењем начела, обрадом и разврставањем установа. У исламским земљама дуго није било званичних закона, а кодификацији шеријатског права прва је приступила Турска која је кодификовала шеријатско грађанско право у законнику који се зове „Мецела“. Касније су исто учинили Египат, Тунис, Алжир и Иран. Турска је 1926. године укинула примену шеријатског права, а данас оно има најширу примену у Саудијској Арабији. Шеријат је подељен на четири основна дела. Први регулише везе између човека и Бога, други уређује имовинско право, трећи брачно право и четврти казнено право.²

У Арабији су пре ислама Арапи закопавали живе девојчице чим се роде. У Кур'ану се изричито осуђује овај поступак, па тако у једној изреци пише да је такво суђење неразумно. Брак се закључивао отмицом, куповином жене или уговором странака, а муж је имао право да врши власт у браку. Кур'ан моногамију сматра основном формом брака, а полигамију условљава могућношћу једнаког поступања мужа према свим женама. Брачним уговором се може ограничити право мужа на полигамију.³ Кур'ан је укинуо све брачне обичаје Арапа који су били у

---

² М. Беговић, *Насијанак и развијак шеријатској права*, Српска академија наука и уметности, Београд 1984.

³ Стари Завет и рабински списи доказују легалитет полигамије. Тако се за краља Соломона каже да је имао седам стотина жена и три стотине конкубина (Прва књига Краљева 11:3). Европски Јевреји наставили да је практикују до шеснаестог века, а оријентални Јевреји док нису стигли у Израел где је она забрањена цивилним законом. Исус није говорио против полигамије иако су је Јевреји његовог друштва практиковали. Римска црква је забранила полигамију да би се прилагодила грчко-римској култури која је прописала само једну закониту жену, али је наставила да толерисе конкубине и проституцију. S. Muḥammad (превод Наташа Јевтовић), *Жене у Исламу насупрам Јеврејске и Хришћанске традиције - мит и реалности (Women in Islam Versus the Judeo-Christian Tradition*

супротности са његовим моралним нормама, а брак је уместо уговора о купопродаји постао уговор о заједници живота. Мужу се признаје власт над женом, али не и над њеном имовином, укида се обичај по коме је жена улазила у његову заоставштину и признаје јој се право да наследи мужа. Јединствен систем брачног права је настао ревизијом арапских брачних обичаја, на тај начин што су неки од њих укинута, други су измењени, а усвојене су и неке нове одредбе. Ислам је од жене објекта створио жену субјекта, признавши јој правну и пословну способност, право на развод брака, право да слободно располаже имовином и право наслеђа из оставине мужа. У Кур'ану такође пише: „Бојте се Бога ако окрњите права ваших жена, исплатите им уговорене мехрове, немојте их злостављати, јер ће вам на судњем дану ваша добра дела остати без награде.“⁴ Такође, и у члану 20 Опште повеље о људским правима у исламу, говори се о правима супруге.⁵

– *Myth and Reality*), Kingston, February 10, 1995, University of Essex Islamic Society, <https://www.scribd.com/doc/66552943/%C5%BDene-u-islam-u-naspram-jevrejske-ihri%C5%A1%C4%87anske-tradicije>, 11, 12.

⁴ М. Беговић, *Шеријатско брачно право*, Г. Кон, Београд 1936, 65.

⁵ Наводи се да она живи тамо где живи и њен супруг, да је супруг за време брака и за време чекања када је отпусти издржава, да има право да наследи супруга, да може да тражи од супруга разрешење њених брачних дужности по хул' (самокуповина жене из брака насупрот одштети) и да оба супружника морају држати у тајности интимну сферу другог. Заједничка права и дужности супружника су вршење полних односа, верност и узајамно лепо поступање. Сматра се да је духовна прељуба већи грех од телесне прељубе, јер у овом животу остаје несанкционисана. Муж има право да одређује место становања и да надзире понашање жене, чија је дужност да води домаћинство и да се покорава мужу. Исламски брак жени признаје и одређена права. То су право издржавања, право на мехр (венчани дар) и право на равноправност са осталим женама. Улога мехра је велика, јер се помоћу њега жена штити од самовоље супруга. У шеријатском праву брак може престати природним путем услед фактичке или претпостављене смрти једног од супружника, а правним путем отказом брака, узајамним споразумом, судском пресудом и поништајем. Право отказа признаје се најчешће само мужу, а жени само уколико јој то муж дозволи или призна на основу уговора. Оправдање развода брака на основу споразума налази се у Курану у коме пише: „Ако се жена боји грубости и одвратности свога мужа, онда за њих не постоји грех да се узајамним споразумом нагоде“, јер право и сила не могу да замене брачну љубав. *Ibid.*, 120.

Муж најчешће тражи развод брака на основу судске одлуке у два случаја: када се жена огреши о верност или о дужност покорности. Ово из разлога што муж у овим ситуацијама има интерес да суд констатује њену кривицу, како би се он ослободио материјалних дужности према разведеној жени. Стога, судски развод брака има већи значај за жену, јер је то једина могућност да брак престане уколико муж не поштује своје дужности, а не пристаје да се разведе отказом или на основу споразума. Као могући разлози за развод брака наводе се повреда верности, полне болести, после-

Пре појаве ислама жена није уживала многа права. У старој Грчкој је била део имовине, а у римском праву није имала потпуну пословну способност и није поседовала имовину. Мушки чланови породице су тако могли да је поклоне, продају, муче или убију. Код старих Јевреја је била искључена из наслеђа. Ислам мења положај жене из корена дајући јој личност коју пре тога није имала. Ислам у то време представља праву револуцију када је реч о положају жене, јер не спречава жену да се образује и укључује у друштвене токове. Он дозвољава и развод брака, што је у супротности са ставовима католичке цркве. У прво време ислама жене се нису ничим покривале, међутим неке жене, а нарочито робиње, излазиле су на улицу оскудно одевене што је изазивало пожуду мушкараца и слабило јавни морал у Медини. У Курану ајет 59. прописује следеће: „О Божији посланиче пропиши твојим женама и твојим кћерима као и женама верника, да се огрну цилбабом (дугачким шалом), тако ће лакше постићи да буду препознате и да не буду вређане.“⁶ Нигде се не прописује да жене морају покривати лице. До тога је дошло под утицајем других народа, пре свега Персијанаца и Грка, чији су обичаји налагали покривање лица, као и Римљана и хришћана, јер су хришћанке на истоку криле своје лице до 4. века. Ношење вела и покривање лица је постало мода која је након извесног времена ушла у обичај, а касније добила и санкцију од стране државних власти и морално оправдање од већине.⁷ Последице покривања лица и затварања жена у хареме довело је до тога да се смањио број муслиманки јавних радника, научника, правника и уметника, а то је била последица гушења слобода и огрешења муслимана о Божији закон.⁸

Беговић сматра да ислам није био крив за такво стање, него његова погрешна тумачења и непријатељско расположење муслимана према жени првих векова. Ометало се слободно развијање науке, а државне власти су прогониле слободне мислиоце, јер се сматрало да су

брачна импотенција и несложен живот. Поништај настаје по сили закона у следећим случајевима: због стварања сродства између супружника, хулења верских светиња, промене вере једног од брачних другова венчаних према шеријатским прописима, прелаза у ислам који изврши један од супружника венчаних по прописима неке друге вере и због родоскрвнућа које изврши један брачни друг са сродницима у правој узлазној и силазној линији другог брачног друга. *Ibid.*, 139.

⁶ М. Беговић, *О њоложају и дужностима муслиманке према исламској науци и духу данашњеј времена*, Графички уметнички завод „Планета“, Београд 1931, 21.

⁷ *Ibid.*, 27.

⁸ *Ibid.*, 30.

они штетни по интересе владајућих кућа, а да није било тако, Арапи би у науци давно дошли до истих резултата до којих су дошли европски народи, а све то је утицало и на положај жена.⁹

1.2. Положај жена у исламу у односу на хришћанство и јудаизам

Данас је у западном свету раширена предрасуда да је све што је везано за ислам ретроградно, јер се полази од екстремних случајева кршења права жена у појединим државама. Често се закључује да је такво понашање карактеристично за све муслиманске државе, народе и породице. Ислам се сматра вером која пропагира насиље и главним узроком кршења људских права. Пре произвољног давања таквих оцена, потребно је да се ближе упознамо са исламом и принципима на којима он почива.

Ева у Кур'ану није извор искушења, јер нас Бог, према Кур'ану, не кажњава за туђе грехе. И Адам и Ева су починили грех, али им је Бог опростио јер су се покајали.¹⁰

Када говоримо о Старом завету, у одломку из књиге Проповедник, пише следеће:

„Налазим да је грча од смрти – жена, која је замка, чије је срце клопка и чије су руке ланци. Човек који угоди Богу ће јој побећи, али ће грешника она у замку ухватити. Док сам још трагао а нисам налазио, нашао сам једног честитог човека између хиљаду других, а нисам нашао нити једне честите жене међу њима свима“ (7:26-28). Ортодоксни Јевреји за време јутарње молитве кажу, „Нека је благословљен Бог, Краљ свемира, што ме није учинио женом.“¹¹

На исти начин се о жени говори и у Новом Завету, где Свети Павле каже:

⁹ Почетком 20. века у Турској и Египту су се појавили покрети за еманципацију жена. Највише се говорило против харема, покривања и полигамије. Феминистичке идеје су продрле и у Алжир, Индију и Русију. Након И Светског рата допушта се женама и кћерима да раде и привређују и увиђа се неопходност школе и модерног васпитања за савремени друштвени живот и борбу. Почело је прилагођавање времену, које се наставило и у каснијим деценијама. Највећа препрека на том путу су устаљени обичаји. Иако су можда неки од њих несавремени и непотребни, они се не смеју повредити на груб начин, јер би то значило повредити душу народа, који би у ономак вређа обичаје видео највећег непријатеља. *Ibid.*, 89.

¹⁰ S. Muhhamad, 4.

¹¹ *Ibid.*

„Жена нека се учи у миру и свакој покорности. Жени пак не допуштам да друге учи, нити да господари над мужем, него да буде мирна. Јер је прво створен Адам, а затим Ева. И Адам не би преварен, а жена преварена учини преступ. Али ће се спасити рађањем деце.“ (Прва посланица Тимотеју 2:11-15).¹²

Тертулијан је говорио: „Зар не знате да сте Ева, свака од вас? Божија казна на вашем роду живи у овоме времену, кривица нужно мора живјети такође. Ви сте ђавоља капија, ви сте отпечатиле забрањено дрво, ви сте прве напустиле Божији закон, ви сте она која је завела онога кога ни ђаво није био довољно храбар напасти.“¹³

Кур’ан о женама говори следеће: „Ко учини зло, биће према њему кажњен, а ко учини добро – био мушкарац или жена, а верник је – у ценнет ће, у њему ће имати у обиљу свега, без рачуна.“(40:40)¹⁴ Кур’ан не спомиње да је човек створен по слици Божијој, јер су сви мушкарци и све жене Његова створења.¹⁵

У католичкој Библији се наставља у истом тону: „Рођење кћери је губитак“ (Сирах, 22:3).

„Твоја кћер је тврдоглава. Добро припази да не узрокује да те исмеју твоји непријатељи, да те не извргне руглу, да те не изложи оговарању и јавно те не осрамоти“ (Сирах 42:11).¹⁶

У првом веку, рабин Елијезер је говорио: „Ако иједан човек подучи своју кћер Тори, то ће бити као да ју је подучио блуду.“ Исти је став светог Павла у Новом Завету: „Као у свима црквама светих, жене да ћуте у црквама, јер њима није допуштено да говоре, него да се покоравају, као што и закон налаже. Ако ли желе да науче нешто, нека код куће питају своје мужеве, јер је неподобно да жена говори у Цркви“ (Прва посланица Коринћанима, 14:34-35).¹⁷

У Кур’ану 58. сура (El-Mudžâdila или „жена која се расправља“) каже:

„Allah је чуо речи оне која се с тобом о мужу своме расправљала и Allahu се јадала – а Allah чује разговор ваш међусобни јер Allah, уистину, све чује и све види“ (58:1). Ово наводи на закључак да жена

---

¹² *Ibid.*

¹³ *Ibid.*, 5.

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ *Ibid.*, 6.

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ *Ibid.*, 7.

према Кур'ану има право да расправља и лично са Послаником ислама, јер нико нема право да јој нареди да ћути.¹⁸

Библија налаже смртну казну за блудника и за блудницу (Левитски законик, 20:10), као и ислам који једнако кажњава и блудника и блудницу (24:2). Међутим, Библија сматра једино ванбрачни сексуални однос удате жене за блуд (Левитски законик 20:10, Поновљени закони 22:22, Пословице 6:20-7:27), али не и ванбрачни однос ожењеног човека. Према Кур'ану, сексуални однос између мушкарца и жене, који нису венчани једно за друго, у сваком случају представља блуд.¹⁹

Кур'ан је прописао верницима у финансијским трансакцијама да узму два мушкарца за сведоке, или једног мушкарца и две жене (2:282). У другим ситуацијама се прихвата сведочење жене исто као и сведочење мушкарца. Ако човек оптужи своју жену за неверство, Кур'ан од тражи да се он свечано закуне пет пута, али ако жена све порекне и свечано се закуне пет пута, не сматра се кривом, иако се у оба случаја тај брак разводи (24:6-11). Према Библији, ако човек оптужи своју супругу за превару, њено сведочанство се неће узети у обзир (Бројеви 5:11-31).²⁰

По Бројевима (27:1-11), удовице и сестре не могу да наслеђују, а кћерке једино у ситуацији када преминули отац није имао синова. И код Арапа пре ислама, право наслеђивања је било ограничено на мушке рођаке, а Кур'ан је укинуо ове обичаје. (4:7, 11, 12, 176)²¹

У јеврејском праву, жени чија су три мужа умрла природном смрћу, забрањено је да се уда. Према Кур'ану удовице и разведене жене имају слободу да се удају за кога желе. (2:231-232, 234, 240)²²

Рабински закон забрањује читање благослова или молитви у присуству гологлавих удатих жена, јер се откривање женске косе сматрано за „голотину“.²³ Такође, Свети Павле у Новом Завету о велу говори следеће:

„Али хоћу да знате да је Христ глава сваком човеку, а човек је глава жени, а Бог је глава Христу. Сваки човек, који се моли Богу или пророкује покривене главе, срамоти своју главу. А свака жена, која се гологлава моли Богу или пророкује, срамоти своју главу, јер је једно

¹⁸ *Ibid.*, 8.

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ *Ibid.*, 9.

²¹ *Ibid.*, 10.

²² *Ibid.*, 11.

²³ *Ibid.*, 14.

исто са ошишаном. Ако се, наиме, жена не покрива, нека се онда и шиша. Но ако је ружно да се жена шиша и брије, нека се и покрива. Човек пак не треба да покрива главу зато што је он слика и слава Божија, а жена је човекова слава. Јер није човек постао од жене, него жена од човека.“ (Прва посланица Коринћанима, 11:3 – 10)²⁴

У Кур’ану се о велу говори на следећи начин:

„О веровесниче, реци женама својим, и кћерима својим, и женама верника нека спусте хаљине своје низа се. Тако ће се најлакше препознати па неће напастоване бити“ (Кур’ан, 33:59)²⁵

У Библији се силовање санкционише прилично попустљиво: „Ако мушкарац сретне девицу која није обећана коме за брак и силује је, па се открије, мора платити њеном оцу педесет сребрених шекела. Он мора оженити ту девојку јер ју је насилно узео. Он је не може развести све док је жив“ (Закони поновљени, 22:28-30).²⁶ Став Кур’ана се разликује:

„Они који окриве поштене жене, а не докажу то са четири сведока, са осамдесет удара бича избичујте и никада више сведочење њихово не примајте: то су нечасни људи“ (Кур’ан, 24:4).²⁷

1.3. Положај жена у муслиманском друштву у 21. веку

Иако се може закључити да основе ислама не промовишу родну неједнакост, неки феминистички научници сматрају да је ислам једна од најгорих врста патријархалне религије, која угњетава жене (Espotio 1983, Nawol 1982), док други тврде да је ова слика резултат западног етноцентризма (нпр. Mohanty 1988).²⁸

Рита Лилестром, шведски социолог, објашњава да постоји велика разлика између ислама и хришћанства у њиховим ставовима према сексуалности, јер хришћанска црква напада сексуалност у човеку. Сексуалност је сведена на нешто „грешно“, што подразумева поделу људских бића на тело и душу. Ислам има другачији приступ, јер не одбацује сексуалност као такву, већ напада жене као извор опасности

---

²⁴ *Ibid*, 15.

²⁵ *Ibid*, 16.

²⁶ *Ibid*.

²⁷ *Ibid*.

²⁸ M. Darvishpour, „Islamic feminism: compromise or challenge to feminism?“, *Iran bulletin- Middle East Forum*, Summer 2003, 55-58.

због чега оне морају бити под контролом.²⁹ Неки научници разликују четири феминистичка тренда у исламским земљама: атеистички феминизам, секуларни феминизам, муслимански феминизам и исламски феминизам.³⁰ *Darvishpour* поставља питање због чега права жена морају зависити од било којих верских ставова и закључује да је секуларизам незаобилазан предуслов у борби жена за ослобођење.³¹

Ауторка *Mir – Hosseini Ziba* је, као и већина иранских жена, снажно подржала револуцију 1978-79. године, јер је веровала у правду ислама. Међутим, када су исламисти ојачали своју контролу на власти, осетила се као другоразредни грађанин. Она сматра да најчешћа тумачења шеријата не одражавају вредности и принципе који су у средишту њене вере.³² Нови век је донео агресивну једностраност у политици, у реторици „промоција демократије“ и „људских права“ које подржавају војне интервенције. У Авганистану, инвазија је била реакција на нападе од 11. септембра 2001, а окупација и „промена режима“ су представљене и као спасавање авганистанских жена од угњетавања.³³ Већина муслимана види неоимперијалистичку интервенцију као директан напад на њихову вероисповест, што је дало нови легитимитет радикалним исламским групама и угрозило деловање прогресивних снага. Без демократизације и модернизације правне визије, потрага муслиман-

²⁹ Fatima Mernissi, позната арапска феминисткиња, објашњава да се хришћански приказ појединца као растрзаног између два пола (добра и зла, тела и духа, инстинкта и разума) веома разликује од ислама. Она пише: „У западној култури, сексуална неједнакост се темељи на веровању у биолошку инфериорност жене. У исламу, то је супротно: цели систем се темељи на претпоставци да је жена моћно и опасно биће. Све сексуалне институције (попут полигамије) могу се схватити као стратегије за ограничавање њене моћи.“ (Mernissi, 1975, 16). *Ibid.*

³⁰ Атеистички феминизам сматра да је религија против жене. Секуларни феминизам има неутралан поглед о религији. Они такође сматрају да су под теократском влашћу, еманципација и верски покрети жена немогући, али не сматрају да феминистички покрети морају нужно напасти верска уверења. Муслимански феминизам покушава да прилагоди ислам модерном времену. Тврди се да, дуго времена, имамо представу о исламу као доминантно патријархалној религији, али да то не представља аутентичан ислам. Исламски феминизам је религијски покрет, који сматра да идентификација жена са верским покретима помаже еманципацију жена. На пример, Неста Рамазани, ирански научник истиче да њихово присуство молитвама петком и учешће у револуцији, на крају морају довести до њихове еманципације. *Ibid.*

³¹ *Ibid.*

³² Z. Mir – Hosseini, „Muslim Women’s Quest for Equality: Between Islamic Law and Feminism“, *Critical Inquiry* 32, Summer 2006, 629–645.

<https://www.amherst.edu/system/files/media/0207/MirHosseini%2520Muslim%2520Women%2527s%2520Quest.pdf>, 629.

³³ *Ibid.*, 630.

ских жена за једнаким правима зависиће од различитих политичких тенденција.³⁴ Свети текстови, као и закони изведени из њих, питања су људског тумачења. Велича се вера без признавања страха и злостављања која су почињена у њено име. У оквиру две деценије након револуције, њени наследници су били ангажовани у огорченој борби око њеног наслеђа, улоге ислама у политици и утицају фикх правила у дефинисању друштвених норми и регулисању личних односа.³⁵

Осамдесетих година прошлог века, у поступцима пред новим породичним судовима, жене које су долазиле на суд су биле запањене сазнањем да би њихови мужеви могли да се разведу без претходног обезбеђивања њихове сагласност. Постављале су питања: „Да ли је ово оно што шеријатски закон налаже? Да ли је ово правда ислама, да може да располаже са мном сада када сам изгубила своју младост и замени ме са млађом женом?“ На ова питања, судије нису имале одговор, поготово када је човек инсистирао да се разведе од жене која је била у потпуности зависна од њега, без другог извора прихода и места где би отишла. Неке судије доживеле су моралну дилему. Деведесетих година се ситуација променила, јер је муж морао или да добије сагласност његове супруге или да је исплати да би остварио своје исламско право на развод.³⁶

Разлика између конзервативаца и реформиста се огледа у томе што реформисти не одбацују неку идеју само због тога што она долази са Запада, нити сматрају да ислам има уграђен план за решавање социјалних, економских, и политичких проблема муслиманског света. Они тврде да је људско разумевање ислама флексибилно, а да се исламска начела могу тумачити на начин да подстакну плурализам и демократију. Они преиспитују појмове свето и световно у Шеријату, тако да

³⁴ *Ibid.*, 631.

³⁵ Победа Мохамеда Катамија на председничким изборима 1997. године довела је до популарног реформистичког покрета који тражи постепено повлачење религије из државних органа и прелазак са теократске на демократску основу Исламске републике. Постојала су два главна табора: конзервативци и реформисти. У Ирану је постојао раскорак са савременим друштвеним реалностима, са осећањем људске правде и са женским тежњама што је довело до неопходности да се преиспитају појмови Шеријата као непроменљивог закона. Нигде није ово било очигледније него у области породичног права. *Ibid.*, 633, 634.

³⁶ Исто тако, исламизација у другим областима права, посебно у кривичном законодавству, повећала је стопу криминала. Сороусх је направио разлику између религије и верског знања, јер тврди да је прва светиња и непроменљива, а друга-укључујући и Исламски закон- људска и као таква она еволуира у времену. Овај дискурс је постао духовна окосница реформистичког покрета који је настао у 1997. *Ibid.*, 636

шеријатски закон не губи своју светост, већ се чини јасним да државна идеолошка употреба шеријата и његово продирање у приватне животе појединаца, доводи до хитне потребе раздвајања религије од државе.³⁷

Противници феминистичког пројекта у исламу спадају у три широке категорије: муслимански традиционалисти, исламски фундаменталисти и секуларни фундаменталисти.³⁸

Неједнакости уграђене у фикх нису манифестације божанске воље већ људска конструкција, у супротности са суштином божанске правде, а једнострано право мушкараца на развод (*Talak*) и полигамија нису одобрени од Бога, већ од муслиманских правника мушкараца, јер следе из начина на који су они конципирани и дефинисали брак. Већина ових феминистичких научница је приликом тумачења Курана открила егалитарну поруку, док генеза родне неравноправности у исламској традицији лежи у културним нормама раног муслиманског друштва, иако су идеали ислама слобода, правда и једнакост.³⁹

2. Основни концепти о жени у хиндуизму и будизму

2.1. Жена у хиндуизму

Хиндуизам је једна од најстаријих религија у свету. Појавио се пре више од 4000. година у Индији. Припадници ове религије верују у збир идеја које се називају дарма или истина. Све живе ствари имају душу која се изнова рађа више пута, како у животињском тако и у људ-

³⁷ Још једно наслеђе Исламске револуције у Ирану је појава аутохтоног исламског феминизма. Као и реформисти, феминисткиње Ирана су теоретски инспирисане Новим религијским мишљењем. Нови режими су покушали да дефинишу обим права жена. Степен у коме су успели варирао је од земље до земље и од једног периода до другог. *Ibid.*, 637, 638.

³⁸ Муслимански традиционалисти се одупиру било каквим променама и држе да треба да буду вечно валидни начини санкционисања од стране непроменљивог шеријата. Исламски фундаменталисти траже да се промени садашња пракса повратком на ранију, „чистију“ верзију Шеријата. Секуларни фундаменталисти негирају да било који верски закон и друштвена пракса могу бити једнаки. Они не признају да су претпоставке и закони о полу у исламу, као у свакој другој религији, друштвено конструисани и да се историјски мењају кроз отвореност за преговоре. *Ibid.*, 639.

³⁹ Сет теолошких, правних, и друштвених теорија заснива се на одређеним претпоставкама: жене су инфериорне у односу на мушкарце; жене треба да буду заштићене; људи су чувари и заштитници жена; мушка и женска сексуалност се разликују, а женска је опасна за друштвени поредак. Ове претпоставке нису нигде очигледније него у правилима која дефинишу склапање и престанак брака, кроз који су се родне неједнакости одржале у данашњим муслиманским друштвима. *Ibid.*, 642, 643.

ском облику. У древном индијском друштву жене су могле да присуствују верским обредима, а радиле су и као научнице, филозофи и учитељи. Неке жене (Brahmavadina), одлучиле су да се не удају како би посветиле живот верским студијама. Друге, које су одабрале породични живот, биле су поштоване у улози супруге и мајке. Међутим, женска права у Индији назадовала су током историје, на шта је утицало више фактора: исламско освајање, политичке нестабилности, лоши економски услови и стране инвазије. Када је Индија стекла независност, многа женска права су обновљена, али не у истом степену.⁴⁰

О дужностима жене у хиндуизму се говорило на следећи начин: „Девојка, млада жена и старија жена, ништа не могу да учине самостално, чак ни у својој кући. У детињству жена је под влашћу њеног оца, у младости под влашћу супруга, а када он умре, под влашћу синова; жена никада не може да буде независна“. Жене су спречене да обављају верске обреде, па чак и да проучавају религијске списе.⁴¹ Босе наводи да и у хиндуизму „песникиње проналазе слободу да директан, непосредан однос с Богом, који осећају, замисле и изражавају кроз поезију“.⁴² Поезије и песме им, на неки начин, служе као бег од родног идентитета. Оне покрећу своје духовно путовање, реализују и изражавају љубав према Богу и поред свих препрека које постоје услед конвенционалних друштвених прописа.⁴³

Иако се сматрало да су *Vede* врховни извор верских веровања у хиндуизму, у пракси постоји низ писаних и усмених извора за усмеравање живота. Регионални обичаји и традиције се разликују и не постоји централна институција или личност. Традиција није инсистирала на униформности у религијском животу и у том смислу се хиндуизам разликује од јудаизма, хришћанства и ислама. У свом недавном истраживању о женама у хиндуизму, *Katarina K. Young* скреће пажњу на забрињавајући тренд у Индији, гдје је економски раст у руралним подручјима резултирао све конзервативнијим ставовима према женама, што је утицало на њихово слабије запошљавање и напуштање по-

⁴⁰ <http://www.ameerkabob.com/article/uloga-zena-u-hinduizmu-i-budizmu.html>

⁴¹ S. De Silva, „The Place of Women in Buddhism“ - a talk given to the Midlands Buddhist Society (UK) on Sanghamittā Day 1988.

<http://www.enabling.org/ia/vipassana/Archive/D/DeSilva/WomenInBuddhism/womenInBuddhism.SwarnaDeSilva.html>

⁴² M. Bose, *Women in the Hindu Tradition: Rules, Roles and Exceptions*, Routledge, Oxon-New York 2010, 8.

⁴³ *Ibid.*, 115.

слова.⁴⁴ Такве тенденције су опасне, јер су повезане и са оправдањем насиља које жена доживљава у породици. Тако *Swami Ramsukhdas* нуди следеће савете злостављаним женама.

„Ако је муж туче, жена треба да схвати да плаћа дуг из њеног претходног живота и да јој на тај начин греси нестају. Она треба да убере плодове њених акција и деловања из прошлости. Треба стрпљиво да подноси премлаћивање свог супруга. Подносећи постаће слободна од њеног греха и могуће је да је ће њен муж може почети и да је воли.“⁴⁵

Хинду традиција широко описује основни људски проблем или „незнање.“ Људска невоља и патње укорени су неразумевању праве природе стварности. Хиндуизам је у целини оптимистичан у вези људске природе која се не сматра фундаментално погрешном или неискправном, јер се незнање може превазићи, а када се то догоди и спознамо праву природу стварности, десиће се и одговарајућа трансформација у квалитету наших односа и већој социјалној хармонизацији. Свако људско биће, у приказу хиндуизма, жуди за потпуношћу, која је већ својствена нашој природи и неодвојива од неуништивног апсолута. Људи који ове истине нису свесни, желе да достигну потпуност кроз увећање имовине и моћи. Мушкарци траже самозадовољење третирајући жене као објекте у свом поседу и остварујући моћ и контролу над њима. Будући да вредност богатства и моћи долази из чињенице да су они ограничени и неједнако дистрибуирани, онај који тражи своју срећу путем ових средстава живи у сталној анксиозности и несигурности.⁴⁶

2.2. Жена у будизму

Пре појаве будизма као монотеистичке религије, у древној Индији је био развијен браманизам, индијска религија чије је главно начело било постојање највише или опште „душе света“. Овај принцип назива се браман. На другој страни се налази тзв. појединачна душа - атман, коју поседује свака јединка.⁴⁷ Буда је био историјски човек и

⁴⁴ A. Rambachan, „A Hindu Perspective“, *What Men Owe to Women: Men's Voices from World Religions* (eds. J.C. Raines, D.C. Maguire), State University of New York Press, Albany 2001, 18.

⁴⁵ *Ibid*, 21.

⁴⁶ *Ibid*, 36.

⁴⁷ У хиндуизму као многобожачкој религији, три су врховна божанства: Брама - створитељ, Вишну - бог који одржава тај створени свет, и Шива - који створени свет поново разара. Вишну и Шива односе се као позитиван и негативан принцип, као добро и зло, док је Брама изнад једног и другог. Хиндуизам је и данас доминантна индијска религија, а назива се и неохиндуизам. Будизам је веома заступљена религи-

суштина будизма не подразумева никакав култ Буде (за разлику од хришћанства у коме се о Исусу говори у својству Сина Божијег). Буда је открио универзални закон који свако други, независно од пола, може да открије следећи његова упутства, а култ Будиног лица, обожавање реликвија и слично, били су догађаји који су услесили касније. Неки мушкарци су тврдили да Буде (просветљени) морају бити мушкарци, док су други наглашавали да не постоји пол, већ само кармички поток. Који фактори утичу да једно лице постаје мушко или женско, нису разматрани од стране Буде. Највећа достигнуће будизма, врховне просвећености, доступне су и за мушкарце и за жене, што је категоријски тврдио и сам Буда. Будистички ритуали обично подразумевају једноставне облике обожавања, певање или симболичке понуде, и сви су доступни за мушкарце и жене под једнаким условима.⁴⁸ У вези са овим треба напоменути да у будизму нема места за свештеничку класу. Будистички монаси се понекад погрешно називају „будистички свештеници“, што представља погрешну употребу терминологије. Будино учење се, пре свега, бави индивидуалном духовном еманципацијом. Будистички став је био да питања попут брака морају бити регулисана од стране друштва у социјалном, политичком или правном процесу и да је сасвим могуће да има много различитих врста социјалних и породичних аранжмана. Када се говори о браку, разводу, власништву над имовином, личним, политичким или верским уверењима, женама су дозвољене значајне слободе, што позитивно изненађује и хришћанске мисионаре у будистичким земљама. Ипак у својим говорима Буда не изражава ставове, нити препоручује праксе које сматра прихватљивим, док у исто време наглашава принцип реципроцитета. С тим у вези, као што жена има прописане обавезе према мужу, тако их има и муж према жени. Иако је у то време постојала моногамија као форма брака, неки од краљевских покровитеља практиковали су полигамију у великим харемима, и за то нису били опоменути од стране Буде. То је била ствар друштвених конвенција.⁴⁹ Буда није говорио да просветљење може доћи само од формалног поштовања монашких редова. И лаици мушки и женски следбеници су постали арахантони у прошлости.⁵⁰ Модерни хин-

ја изван Индије: у Индокини, Тибету, Монголији, Кини, Кореји и Јапану. <http://www.znanje.org/i/19/99iv04/99iv0413m/99iv0413.htm>

⁴⁸ S. De Silva.

⁴⁹ *Ibid.*

⁵⁰ Арахантом се сматра онај код кога су умртвљене све асаве, или „приливи“, који умножавају карму продужавајући постојање у чулној сфери. Док је постизање прва три ступња могуће и световњацима, постизање четвртог од стране неког световњака

дуизам није се много променио, јер жене и даље не могу служити као свештеници.

Друштвени однос према женама у данима пре будизма, може се пратити од ране ведске литературе, као што је Риг-веда. Постоје докази који указују на част и поштовање које су жене добијале у својим домовима. У области религије оне су имале приступ до највишег знања Апсолутне или Брахма. Међутим, либерални став према женама се променио с временом, под утицајем и доминацијом свештеничке касте. Жена је почела да се сматра физички и психички инфериорном у односу на мушкарце. Изградио се мит да су све жене грешне и да се морају држати под контролом задацима мајчинства и пословима у кући. Ако удата жена није имала деце или мушко потомство, могла је бити избачена из куће, јер је постојало уверење да је мушко дете неопходно за наставак породичне лозе и спровођење „обрета предака“. Млада девојка која се није удала била је презрена од стране друштва. Постојала је екстремна социјална дискриминације и понижавајући однос према женама. Будино учење о природи живота и смрти и о карми, довели су до значајне промене у друштвеним ставовима према женама.⁵¹ Према ономе што је Буда учио у Закону о Карми, појединац је одговоран за властите акције и њене последице. Добробит оца или деда не зависи од деловања сина или унука. Они су били одговорни за своје поступке. Такво просветљено учење помогло је да се измене дотадашњи ставови људи. Учење Буда учинило је много да се обесмисле сујевјерја и многи обреди и ритуали, укључујући и жртвовање животиња. Иако су дужности жене према мужу биле утврђене у Конфучијанизму, нису биле наглашене дужности и обавезе мужа према жени. Учење Буда је у том смислу било другачије. У *Sigalovada Sutta*, Буда јасно наведених дужности мужа према жени и обрнуто.⁵²

Права слобода је слобода која је слободна од свих облика ropства, а може се постићи само кроз правилан духовни развој и прочишћавање сопственог ума – када очистимо себе од свих нечистоћа похлепе, мржње и заблуде. Јавне расправе, демонстрације и универзалне повеле не могу донети истинску слободу, сматра *Sri Dhammananda*, који додаје да се она достиже кроз сопствену марљивост и

сматрало се крајње неуобичајеним. Међу цејлонским будистима сматра се да световњак који достигне арахантство треба одмах да приступи монашком реду (*sanghi*).

⁵¹ K. Sri Dhammananda, „Status of women in Buddhism“, <https://ia800901.us.archive.org/19/items/StatusOfWomenInBuddhism/StatusOfWomenInBuddhism.pdf>

⁵² *Ibid.*

посвећеност, редовном праксом медитације, коју је подучавао Буда, први еманципатор жена и промотер њиховог укључивања у друштвене токове живота.⁵³

Аутор *De Silva* сматра да будизам има најмање дискриминаторске ставове према женама. Она закључује да је хришћанство традиционално мушка религија, зато што се главна догма односи на Бога који се сматра мушкарцем („отац“) и пророк-учитеља Исуса који се сматра његовим „сином“. Централни део религије је однос отац-син, те не чуди што су жене биле потиснуте на секундарно место, чиме им се негира духовна једнакост са мушкарцима. Ниједан од дванаест Исусових ученика није био жена. Такође, и у исламу је у неким земљама женама забрањен приступ у џамију. Забрињавајуће је да оживљавање исламског фундаментализма прети да поништи одређени напредак који је остварен у неким исламским земљама. Буда је био први верски учитељ који је дао женама једнаке и несметане могућности на пољу духовног развоја. Иако је нагласио у неколико наврата, одређене слабости жене, он је истински започео пут који је жене водио ка пуном религијском животу. Оне су биле у могућности да развију и очисте свој ум и остваре стање блаженства. Буда је отворио врата за њихово пуно учешће у области религије тако што је омогућио пријем у оно што је познато као *Bhikkuni Sangha* - ред опатица који је истински отворен за жене, што је довело до признања њихове важности за друштво и знатног побољшања друштвеног статуса.⁵⁴

3. Закључна разматрања

Све религије су засноване на принципима који људима, уколико се поштују, обезбеђују квалитетнији живот и духовно спокојство. Међутим, истина је да су их људи током историје злоупотребљавали, како би остварили интересе који се са њима косе и које не подржава ниједна религија. И данас смо сведоци таквих дешавања. Религије су постајале инструмент и главно средство за ширење раздора и нетрпеливости међу људима, и један од главних узрока многобројних ратова. Разлози се не могу тражити у религијама, већ у њиховој злоупотреби од стране одређених појединаца и друштвених група кроз векове.

Данас, један део муслимана тумачећи ислам сходно својим потребама и интересима, своди људска права и права жена, на најнижи

---

⁵³ *Ibid.*

⁵⁴ S. De Silva.

могући ниво. Они пропагирају и вођење „светог рата“ позивајући се на Куран. Ови екстремни исламисти сматрају да је све што долази са запада велико зло, које прети да уништи њихове породице, друштво и опстанак народа. Много неправде се наносе женама у име ислама, па се тако жене убијају, а девојчице сакате, чиме бројне предрасуде о положају жене у исламу добијају своју потврду у неким примитивним срединама. Њихов положај почиње да личи на положај какав су имале пре ислама. Док се глас муслимана који не подржавају такво поступање не буде гласније чуо, многи немуслимански који нису ни упознати са основама исламом, имаће аргумената да између ислама и тлачења жена стављају знак једнакости. У исто време, у Лондону се пишу петиције, а у Немачкој одржавају протести против изградње џамија и може се закључити да је све мање верске толеранције у свету. Кршење права жена је уобичајено и на просторима где је хиндуизам доминантна религија, а ни ситуација на западу није много боља. Жене су дискриминисане приликом тражења запослења и током трудноће. За исте стручне квалификације и исти уложени рад, према последњим истраживањима спроведним у земљама ЕУ, жене су плаћене мање за 17 % у просеку. Жена се изборила да изађе из куће, да се образује и ради, што није суштински променило њен положај у кући, у којој је она и даље домаћица. Друштво не пружа заштиту жени као мајци, па се све мањи број склопљених бракова и рођене деце правда слободом избора.⁵⁵

Све светске религије се суочавају са изазовима модерног доба. Данашњи свет и људи се разликује од оног пре више стотина година. Друштво еволуира и тај процес не може да спречи ни да успори ниједна религија, што не значи да треба да се удаљимо од њих, јер нам оне пружају могућност да реализујемо духовни мир. Уче нас како да будемо бољи према другима и према себи, и како да на правиан начин схватимо живот и све што нам се током њега дешава. Основни принципи на којима почивају религије не смеју се и не могу се занемарити. На верским вођама је одговорност и обавеза да религије приближе савременим условима живота. Уместо тога, сведоци смо кршења елементарних људских права у име вере и са позивањем на њу, чије веће бремене, како у прошлости, кроз векове, тако и данас, подносе жене. Разне религијске догме, стварне и оне погрешно тумачене, опстале су до данас захваљујући људском страху и страхопоштовању према верским ин-

⁵⁵ А. Човић, „Породичноправни положај жене у шеријатском праву“, *Религија и толеранција* 14/2010, 347–355.

ституцијама и лицима у њиховој служби. Док се страхови не превазиђу тако што ћемо схватити да је Бог у нама, а основи сваке религије добре мисли, речи и дела, истинска слобода за сваког појединца, а нарочито за жену, неће се још дуго реализовати. Она ће постојати само као реч, мртво слово на папиру, у гомили законских прописа, као реч оних који су се, игром случаја, нашли на одговорним позицијама, било да се зову премијери, министри, свестеници, хоџе или рабини.

Ana Čović, PhD

Institute of Comparative Law
Belgrade

THE INFLUENCE OF RELIGIONS ON THE POSITION OF WOMAN IN SOCIETY

Summary

Religions had through the centuries undoubted influence on man, his life and work, regulating and penetrating the subtlest spheres of the worldly life. This impact were not able to resist, even people who did not care much about religion, since religions, in addition to the state, are the other major pillar, whose walls through the centuries could not be bypassed, without the individual feeling in everyday life the consequences of this attempt. This paper will discuss the influence of different religions on the social position of women through the ages and their attitudes on the position that women belong in marriage and family. Whether some religions are favorably oriented towards women and consequently are „more progressive and modern“ than the other „backward religions“, or they are essentially the same, but with different interpretations depending on the distribution of the political power in the world, is a question which, in the light of the modern events, we must answer.

Keywords: Christianity, Islam, Judaism, Buddhism, Hinduism, the status of women, the religion and the gender equality.